

Maria Jolanta Kuczyńska

Zachodniopomorskie Centrum Edukacyjne w Szczecinie

Jak uczniowie II klas liceum i technikum rozumieją czytany tekst? (Refleksje z badań osiągnięć szkolnych)

Celem badań przeprowadzonych przy końcu kwietnia 2002 r. w klasach II jednego z dużych szczecińskich zespołów szkół było określenie poziomu osiągnięć uczniów z zakresu kluczowych umiejętności: „czytania i interpretowania tekstów kultury na poziomie dosłownym i przenośnym” oraz „wyszukiwania informacji”.

Diagnoza ta umożliwiła uczniom i nauczycielom dokonanie samooceny i uświadomiła potrzebę doskonalenia pracy z tekstem (nie tylko literackim) oraz pozwoliła – między innymi – odpowiedzieć na główne pytanie badawcze: jakie wspólne działania należy podjąć, by należycie przygotować uczniów do – szeroko pojętego – rozumienia czytanego tekstu?

Wnioski z badań zostały upowszechnione na konferencjach wicedyrektorów wszystkich typów szkół, aby – w kontekście efektów ostatnich sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych – zainteresować nauczycieli różnych przedmiotów prowadzeniem tego typu ocen oraz (w ramach doskonalenia jakości pracy szkoły) zaplanować ewaluację.

Aby zachęcić uczniów do udziału w badaniach, nadano im formę „Konkursu rozumienia czytanego tekstu”, w którym udział stał się dobrowolny. Przystąpiło do niego 60 z 81 osób uczęszczających do wszystkich klas II dziennego liceum i technikum – 75% (w szkole wieczorowej: 82 na 157 słuchaczy, czyli 52%). Gdyby do badań przystąpili wszyscy uczniowie, wyniki byłyby zapewne jeszcze słabsze od zaobserwowanych. To istotne spostrzeżenie, okazały się one bowiem wysoce niezadowolające.

Zestawień dokonuje się w tej publikacji dla zilustrowania głównych danych i maksymalnie upraszcza tę wycinkową relację.

Dla potrzeb badań i konkursu opracowano test złożony z zadań wyboru wielokrotnego, sprawdzający reprezentatywne kompetencje uczniów klasy II. Pozwalał on

jednocześnie różnicować młodzież. W związku z tą potrzebą zróżnicowania (sytuacją konkursu) część zadań badała czynności uznane przez konstruktora i nauczycieli szkoły za ponadpodstawowe, ale normę zaliczeniową testu ustawiono nisko (teoretyczną ocenę dopuszczającą gwarantowało już zdobycie 6 punktów – na 26 możliwych do osiągnięcia; teoretyczną, nie wystawiano bowiem uczniom ocen, lecz – z założenia – wyłaniano zwycięzców). Oceny nie były więc wpisywane do dziennika; ich wprowadzenie do opracowania służyć miało jedynie ilustracji tych wyników i stanowić pomoc w samoocenie. Ujrzenie siebie na całej znanej skali ocen szkolnych, które przemawiają do uczniowskiej wyobraźni bardziej niż testowe parametry, pozwoliło lepiej ocenić własne możliwości i dostrzec zarówno własne osiągnięcia, jak i braki.

Do badań wybrano fragment „detektywistycznego” utworu Jarosława Marka Rymkiewicza *Żmut*. Tekst mieścił się w konwencji oraz stylistyce utworów i epok programu klas II liceum i technikum w 2002 r.

Tylko cztery zadania w teście dotyczyły wiedzy polonistycznej: A5, C4, C3 i B2 (wielkie litery oznaczają kategorię celów, a cyfry – poziom wymagań), pozostałe – umiejętności ponadprzedmiotowych. Osiągnięciami uczniów byli więc zainteresowani wszyscy nauczyciele, nie tylko poloniści. Dobrane do badań czynności wynikały z analizy podstawy programowej i dotyczyły najistotniejszych zasad rozumienia każdego czytanego tekstu (nie tylko literackiego).

Tabela 1.
Najłatwiejsze i najtrudniejsze zadania testu

Trudność zadania	Liczba zadań	
	Wersja A	Wersja B
Bardzo łatwe (q 0–0,19)	0 zadań	0 zadań
Łatwe (q 0,20–0,49)	4 zadania	5 zadań
Umiarkowanie trudne (q 0,50–0,69)	9 zadań	8 zadań
Trudne (q 0,70–0,89)	12 zadań	10 zadań
Bardzo trudne (q 0,90–1)	1 zadanie	3 zadania

Test dla badanej grupy okazał się równie trudny w obu szkołach (dziennej i wieczorowej). Wskaźnik łatwości testu – p – dla wersji A w klasach dziennych wynosił 0,36 (w szkole wieczorowej – 0,35). Dla wersji B – 0,33 w klasach dziennych (w szkole wieczorowej 0,31).

Dokładny ogład głównych parametrów testu pozwalał sądzić, że rozbieżności między szkołami (dzienną i wieczorową) są mniejsze niż przewidywano i świadczą raczej o większym zróżnicowaniu uczniów w klasach wieczorowych niż o istotnych różnicach między osiągnięciami uczniów (pamiętać tu jednak należy o dysproporcjach frekwencji w tych frakcjach).

Zaledwie więc 34,5% badanych w szkole dziennej uczniów jest w stanie sprostać reprezentatywnym standardom wymagań w zakresie rozumienia czytanego tekstu (w szkole wieczorowej – 33%).

Zadań bardzo łatwych, jak wynika z tych zestawień, praktycznie nie było.

Łatwe (w obu szkołach i obu wersjach) okazały się tylko dwie czynności: rozumienie zdania w kontekście akapitu i odnajdywanie wpisanej w tekst pojedynczej informacji.

Umiarkowanie trudne dla uczniów obu szkół były zadania sprawdzające czynności: pojmowanie metaforycznego sensu fragmentu tekstu, odnajdywanie łączących się ze sobą tematycznie fragmentów w całym tekście, odczytywanie sensu tekstu wyrażonego bezpośrednio, *expressis verbis* i odczytywanie problematyki. Jeśli zderzymy tę liczbę czynności z określoną dla testu normą wymagań na ocenę dopuszczającą, to już w tym miejscu nasuwa się wniosek o mniej niż dostatecznym poziomie uczniów w badanym tu, jakże ważnym, zakresie szkolnej edukacji.

Osiągnięcia uczniów w rozumieniu czytanego tekstu są znacznie niższe niż przewidują to twórcy programów nauczania. Z doniesień prasowych dotyczących badań międzynarodowych w 2002 r. (trzeciego od końca miejsca polskiej młodzieży wśród 33 krajów badanych), wynika wyraźny niedostatek tych podstawowych umiejętności wśród naszych 17-latków. Zjawisko to nie dotyczy więc tylko tej jednej ze szkół. Jest ono jednak szczególnie niepokojące w dobie wprowadzania reformy edukacji, bowiem właśnie czytanie tekstów będzie przedmiotem sprawdzania na Nowej Maturze. Jest to ponadto złożona kompetencja, która warunkuje powodzenie w nauczaniu wszystkich przedmiotów, w trakcie całej szkolnej edukacji!

Z tabeli 2 – przedstawiającej wykonywane czynności – widać, które z nich okazały się dla badanych uczniów najtrudniejsze.

Na 26 zadań aż połowa okazała się dla badanej grupy bardzo trudna lub trudna (zadań tych nie rozwiązywało więcej niż 70% badanych). Z 13 prezentowanych tu czynności aż 6 wytypowanych zostało na poziom dopełniający – ocenę bardzo dobrą i 5 na poziom rozszerzający – ocenę dobrą. Niskie wykonywanie tych czynności nie jest więc zaskoczeniem. Jeśli chcemy jednak podnieść wyniki nauczania, a świadczyć o tym fakcie będzie właśnie wykonywanie przez młodzież czynności trudniejszych, musimy ćwiczyć je równie sumiennie jak pozostałe.

Wśród operacyjnych celów, badających ponadprzedmiotowe umiejętności dotyczące rozumienia czytanego tekstu, znalazły się także te, którym najuważniej przyjrzeć powinni się poloniści, ponieważ dotyczą one wykonywania czynności przedmiotowych. Słabe rozwiązywanie zadań testu wynika w tym kontekście z braków dotyczących wiedzy językowej i czytelności lektur obowiązkowych.

Szczególny niepokój budzi wykonanie czynności: wskazywanie zewnętrznych kontekstów tematycznych wynikających ze znajomości lektur. Pytano tu o „miłośny” wątek, występujący w obligatoryjnych utworach A. Mickiewicza, który nie powinien sprawiać uczniom żadnej trudności, jeśli zetknęli się oni kiedykolwiek z tymi

Tabela 2.
Bardzo trudne i trudne dla uczniów czynności w teście

Czynność badana	Kategoria taksonomiczna celu	Poziom wymagań	Wskaźnik trudności	
			wersja A	wersja B
Objaśnianie terminu „prowincjonalizm”	B	3	0,89	0,97
Interpretowanie wskazanego fragmentu o metaforycznym sensie	D	5	0,94	0,88
Objaśnianie słowa w kontekście zdania	B	4	0,85	0,94
Odczytywanie nadrzędnego sensu akapitu	D	5	0,87	0,91
Interpretowanie fragmentu w kontekście całej wypowiedzi	D	5	0,81	0,87
Wskazywanie zewnętrznych kontekstów tematycznych wynikających ze znajomości lektur	B	2	0,84	0,81
Odczytanie sensu całej wypowiedzi	D	4	0,83	0,84
Odczytywanie sensu samodzielnego (zamkniętego) fragmentu tekstu	C	4	0,81	0,84
Rozumienie bezpośrednio wyrażonego sensu wskazanego akapitu	C	4	0,81	0,79
Objaśnianie użytego w tekście wyrażenia „prawda symboliczna”	D	5	0,77	0,77
Uogólnianie informacji	D	5	0,75	0,77
Pamiętanie drugorzędnych bohaterów literackich III cz. „Dziadów”	A	5	0,74	0,77
Rozpoznawanie różnorodnych środków stylistycznych	C	4	0,74	0,71

tekstami. Nie od dziś wiemy, jakie kłopoty napotykają nauczyciele z czytelnictwem lektur, dlatego metodom pracy z tekstem literackim poświęcić należy szczególną uwagę.

Tak zwane „nieliterackie” cele operacyjne powinny stać się przedmiotem analizy wszystkich nauczycieli uczących w szkołach, nie tylko polonistów.

Najslabiej rozwiązywane przez uczniów są zadania wymagające interpretacji tekstu. Smutny to wniosek, wynikający jednak z codziennej szkolnej obserwacji. Abstrakcyjne, symboliczne myślenie kształtować przecież powinniśmy latami, ono bowiem decyduje o poziomie naszego społeczeństwa. **Brak samodzielności, logicznego myślenia, wyciągania wniosków sumarycznych, uogólniających i uniwersalnych – to główne bolączki naszego szkolnictwa w ogóle, nie tylko tej badanej szkoły.** Szansą ich usuwania będzie prawidłowe wdrażanie nowych, zreformowanych programów, nastawionych na pogłębiony odbiór tekstów kultury.

Czynności wyszczególnione w powyższej tabeli powinny znaleźć wiele miejsca w opracowywanych przez nauczycieli wymaganiach programowych dla szkoły ponadgimnazjalnej. Zostały one zresztą znacznie lepiej wypunktowane w nowych programach nauczania, łatwiej więc będzie te cele realizować.

Tabela 3.
Średnie wyniki uczniów obu szkół, modalna, mediana i rozstęp

Wskazywane miary	Szkoła dzienna		Szkoła wieczorowa		Różnice	
	wersja A	wersja B	wersja A	wersja B	wersja A	wersja B
Średnia liczba punktów w teście	9,45	8,48	9,12	8,15	0,33	0,33
Średnia ocena za test	2,21	2,06	2,19	1,95	0,02	0,11
Mediana	10	9	9	9		
Modalna	10	10,9,4	9	10		
Rozstęp	15 - 4 = 11	15 - 1 = 14	15 - 0 = 15	13 - 4 = 9		

Wyniki za wykonanie zadań testu są niskie (średnie arytmetyczne w obu wersjach wynoszą 8,99 w szkole dziennej i 8,63 w wieczorowej – na 26 punktów możliwych do uzyskania).

Różnice między wynikami obu szkół są niewielkie. Pamiętajmy jednak, że nie była to próba reprezentatywna. Należy sądzić, że proporcjonalny udział uczniów z obu szkół w testowaniu spowodowałyby dalsze obniżenie wyników w szkole wieczorowej – można bowiem domniemywać, że do testowania nie przystąpili ci najslabsi. Podobnie ma się zapewne rzecz w klasach młodzieżowych, jednak – proporcjonalnie – udział uczniów z tych klas w diagnozie był większy.

Tabela 4.
Oceny uczniów klas dziennych i wieczorowych za wykonanie zadań testu

Klasy	Liczba i procent ocen					Liczba uczniów
	Bdb.	Db.	Dst.	Dop.	Ndst.	
Dzienne	–	–	19 (32%)	30 (50%)	11 (18%)	60
Wieczorowe	–	–	20 (24,4%)	48 (58,5%)	14 (17,1%)	82
Łącznie	–	–	39 (27,5%)	78 (54,9%)	25 (17,6%)	142

Przy tak niskiej normie wymagań na ocenę dopuszczającą – minimum 6 pkt. – należało bardzo uważnie przyrzeć się uczniom, którzy tej pozytywnej oceny nie uzyskali, a stanowią oni 18% w szkole dziennej i 17,1% w szkole wieczorowej.

Aby przyrzeć się wszystkim wynikom i móc je w przyszłości porównać z innymi, dotyczącymi rozwiązywania zadań tego samego testu, przedstawić tu można dodatkowo normy staninowe obliczone dla klas dziennych i wieczorowych.

Tabela 5.
Staniny dla badanych uczniów szkoły dziennej i wieczorowej

Liczba punktów	Liczba uczniów	Procenty	Skumulowane procenty	Staniny	Opis dydaktyczny
0	1	0,70	0,70	1.	Najniższy: 4%
1	1	0,70	1,40	1.	
2	–	–	–	–	
3	–	–	–	–	
4	14	9,86	11,26	3.	Niski: 12%
5	9	6,34	17,60	3.	
6	12	8,45	26,05	4.	Niżej średni: 17%
7	11	7,75	33,80	4.	
8	13	9,15	42,95	5.	Średni: 20%
9	20	14,08	57,03	5.	
10	22	15,49	72,52	6.	Wyżej średni: 17%
11	11	7,75	80,27	7.	Wysoki: 12%
12	8	5,63	85,90	7.	
13	10	7,04	92,94	8.	Bardzo wysoki: 7%
14	6	4,23	97,17	9.	Najwyższy: 4%
15	4	2,82	100	9.	
16	↓	↓	↓		
↓					
26	–	–	–		
Razem	142	100	100		

Najwyższy, 15-punktowy wynik, otrzymało tylko czterech uczniów i mieścił się on w górnej granicy oceny dostatecznej (!).

Na 142 uczniów (60 w szkole dziennej i 82 w wieczorowej) aż 25 (17,6%) nie spełnia żadnych, minimalnych nawet wymagań. Nie rozumie więc czytanego tekstu. Dwóch uczniów uzyskało 1 i 0 punktów, co niewątpliwie stanowi swoisty rekord. Na progu oceny niedostatecznej i dopuszczającej znalazło się 12 uczniów (3 w klasach dziennych i 9 w wieczorowych), uzyskując 6 punktów.

Wszyscy ci uczniowie w roku badań kończyli II klasę! Ich postępy w nauce analizowano szczególnie wnikliwie i obmyślano strategię uzupełniania braków.

Test przeszedł pełną standaryzację dopiero po tych badaniach, próba dobrana do jego poprawy była bowiem, z konieczności, zbyt mała. Rzetelność (KR 20) wynosiła 0,70 w wersji A i 0,72 w wersji B. Nie wystarczyłaby ona do wystawienia tej grupie ocen, lecz wyciągane wnioski mogą być miarodajne.

Weryfikacja wybranych hipotez

Zakładano, że osiągnięcia uczniów są niższe niż przewidują to twórcy programów nauczania, a łatwość testu wynosić będzie około 0,5. W rzeczywistości są one jeszcze niższe niż przewidywano, a łatwość testu wynosi w wersji A – 0,36 w szkole dziennej i 0,35 w wieczorowej, a w wersji B odpowiednio – 0,33 i 0,31. Analiza tego zagadnienia została już dokonana.

Potwierdziły się przypuszczenia, że teoretyczne wymagania stawiane przez twórców programu, a w związku z tym i nauczycieli, są wyższe niż rzeczywiste, a realizowana treść nauczania odbiega od zamierzonej i w związku z tym osiągnięcia uczniów są znacznie niższe od oczekiwanych.

Istnieją statystycznie istotne różnice między osiągnięciami uczniów poszczególnych klas i indywidualne między uczniami. Te pierwsze nie stały się przedmiotem analiz, lecz widoczne są w tabelach zbiorczych wyników testowania, a nauczyciele uczący te klasy zastanawiali się nad tym, co mogło być powodem zaobserwowanych rozbieżności między wynikami.

Zakładano, że osiągnięcia uczniów szkoły dziennej będą niższe od osiągnięć uczniów szkoły wieczorowej. W rezultacie rozbieżność między wynikami jest mniejszy niż przypuszczano.

Potwierdziła się także hipoteza, iż czynności wymagające interpretacji tekstu wykonywane są gorzej od tych, które wymagają jego opisu. Ujawniono tu także fakt słabego rozwiązywania zadań wymagających wiedzy polonistycznej.

Rozumienie czytanego tekstu należy do wiedzy interdyscyplinarnej, rozwijanej na wielu przedmiotach – diagnoza kierowana jest zatem do wszystkich nauczycieli i powinna stać się zachętą do prowadzenia własnych szkolnych badań, przygotowywanych nie tylko przez nauczycieli języka polskiego.

Bibliografia

- Niemierko B. (1999), *Pomiar wyników kształcenia*, WSiP, Warszawa.
- Niemierko B., Kuczyńska M. J. (red.) (1983), *Koncepcja ogólnopolskich badań osiągnięć uczniów, nauczycieli i szkół*, t. I, IKNiBO, Warszawa.
- Patrzalek T. (1977), *Metodyka testu polonistycznego*, WSiP, Warszawa.